

***I huvudet på en översättare
eller Ur en översättares dagbok***

Jan Henrik Swahn

En kartläggning av mitt arbete med att översätta

Zeinab Assaf

närmare bestämt hennes diktsamling

Minnets oförskämnda portvakt

från arabiska till svenska

Examensarbete i litterär översättning, 15 högskolepoäng

Handledare: Tetz Rooke

Upptakt, anslag

När börjar man översätta från ett språk? När man behärskar det? Eller när ens gissningar om vad språkets olika ord och meningar betyder börjar ge mening även på det språk man översätter till? Eller ska jag vända på frågan och i stället formulera den så här: När börjar man översätta till ett språk, vad är det som över huvud taget får en att vilja översätta? Måste kanske båda frågorna ställas?

Jag ingår i en liten kufisk skara på fem personer som fått äran att läsa in en magisterexamen i litterär översättning från arabiska till svenska. Kursen äger rum på Valand i Göteborg. Man kan också nämna att vi är två kvinnor och tre män, samt att vår lärare heter Tetz Rooke. Ålderskillnaderna mellan oss är ganska stora, liksom nivåskillnaderna vad gäller våra arabiska färdigheter. Alla bidrar vi på bästa sätt till gruppen.

De övriga i gruppen översätter prosa, jag översätter poesi. Jag har valt en ung kvinnlig poet från Libanon. Zeinab Assaf heter hon, född i Libanon 1981 och sedan ett par år bosatt i Michigan där hon undervisar i arabiska på universitetet. Jag träffade henne 2009 i Tensta där hon läste dikter ur sin debutsamling "Minnets oförskämda portvakt"¹. Jag översatte då några dikter av henne med hjälp av tolk i en workshop och märkte att jag tyckte väldigt mycket om både dikterna och henne. En av dikterna var "Parasoll" ("Shamsiah") och jag minns fortfarande min lycka över att jag förstod det ordet när hon läste dikten, trots att jag aldrig mött det förut. Men jag listade ut att det var bildat av det arabiska ordet för sol: "al shams".

När möjligheten att gå ett år på Valand dök upp kom jag omedelbart att tänka på Zeinab.

Jag har en känsla av att de tankar om översättning jag hunnit formulera under de år jag översatt litterära texter från danska, grekiska, franska, polska, engelska – som jag behärskar – samt från några språk jag inte behärskar, som till exempel tjeckiska och slovenska, kan komma att behöva kompletteras eller rent av omformuleras i detta nya sammanhang som arabiskan utgör. Avståndet till svenskan är så mycket större. Alfabetet är ett annat. Orden är andra och annorlunda. Allt är annorlunda. Då måste rimligtvis även översättandet bli annorlunda.

¹ Zeinab Assaf, *Buabu al dhakirati al fadd*, Beirut 2007

31 januari

Första dagen i Göteborg. Jag har lyckats skaffa mig studentkort, hitta till Valand och köpa kollegieblock. Vi kommer att träffas ungefär en helg i månaden, fredag till söndag under ett år. Tyngdpunkten ligger på textdiskussioner i de olika språkgrupperna (här pågår också kurser för översättning från engelska och tyska), men vi ska också få oss en del översättarteori till livs. Inför dessa inledande tre dagar har jag läst en fransk text av översättaren och filosofen Antoine Bernan som lär ut hur man skiljer en fransk översättning av Kafka från en engelsk översättning av samme författare. Skillnaden är att den franska översättaren gör om Kafka så att hans språk påminner starkt om en välskrivande fransk författare tillhörande samma generation som översättaren. Lärdomen vi ska dra är att medvetandegöra att vi kanske själva hamnar i samma etnocentriska fälla när vi översätter.

Vi kommer att i tämligen intensiv takt matas med sådana här lärda och essäistiska texter under utbildningens gång, vilket gör att alla vi som läser dem noggrant och finner ämnet intressant kan hålla långa och spirituella föredrag om översättandets vanskligheter efter erhållen examen.

Jag har även under de senaste veckorna ansträngt mig flitigt och läst de arabiska texter som de övriga i min grupp arbetar med. Genom att sedan jämföra deras egna översättningar med mina har jag funnit ett antal ställen där dessa översättningar skiljer sig åt och där alltså någon – oftast jag själv – översatt fel. Jag kan sedan ägna extra mycket tid åt att specialgranska dessa ställen och på så sätt komma många av de svårigheter som vidlåder arabiskan på spåren.

1 februari

Vi är en man kort denna första helg eftersom Mats Andersson i vår grupp inte hunnit hem från Argentina. Att gå igenom översatt text är inget som sker i en handvändning. Tio sidor tar minst tre timmar att granska och diskutera. Det måste vara en fördel att vara så få som vi är i vår grupp jämfört med den tyska och den engelska gruppen. Men kanske översätter de från så "enkla" språk att diskussionerna går mycket snabbare än våra.

(Ovan nämnda mening är ett försök till skämtsam twist på det begrepp som litteraturprofessorn och översättningsteoretikern Susan Bassnett diskuterar i sina artiklar, nämligen "foreignization", alltså att översättarna i stället för att försöka domesticera den främmande texten bör pröva att bevara dess oinförlivbara främlingsdoft. I vårt fall skulle det kunna åstadkommas genom att exempelvis låta en del arabiska ord stå kvar oöversatta i texten eller som här ovan pådyvla läsaren uppfattningen att arabiska är svårare än alla andra språk och att översättare från arabiska till svenska därför bör få dubbelt så mycket betalt för sitt mödosamma arbete.)

Vi är alltså bara fyra stycken och ändå hinner vi inte med att diskutera all medhavd text. Hur svårt kommer det då inte att bli när även Mats dyker upp! Men samtidigt blir vi ju förhoppningsvis bättre översättare från gång till gång, slipar bort svagheterna och laterna i våra översättningar, så att det finns färre saker kvar att diskutera, och vi lär oss förhoppningsvis även att koka kaffe snabbare och hantera kopieringsapparaten på ett effektivare sätt och att komma i tid och att ha papperen i ordning; alltsamman mer eller mindre tidsbesparande föranstaltningar som gör att vi redan till nästa gång kommer att hinna med inte bara oss själva utan även alla andra i gruppen.

2 februari

När vi skiljs åt på söndagen har vi fått en del att tänka på. Personligen bör jag vara mer uppmärksam på tidsperspektivet. Eller annorlunda uttryckt: arabiska är så svårt och det finns så mycket att tänka på att det är lätt hänt att grundläggande saker, som i vilket tempus dikten utspelar sig, kommer bort i hanteringen.

Anna Jansson fick höra synpunkter på att hon förklarade saker i texten som inte fanns förklarade i originalet och att detta låg utanför hennes ansvarsområde. Det är läsarens uppgift. Kristoffer Strand fick tips om att strama upp sin översättning och vara försiktig med att blanda element från olika stilnivåer. Marie Anells text kändes nästan färdig och här handlade det endast om enstaka formuleringar som skulle kunna diskuteras.

Precis innan vi tog avsked fick vi en gemensam uppgift till nästa gång, en sedelärande berättelse av Khalil Gibran, titelnovellen "Hur jag blev galen", ur samlingen */The Madman/ "Al majnuun"* ("Galningen") från 1918. Det är roligt att

göra samma sak, då blir det också tydligare vad som är tillfälliga översättningsproblem och vad som närmast kanske kan ses som strukturella problem vid översättning från arabiska till svenska. I övrigt översätter vi nämligen ganska olika sorters texter. Jag poesi, Kristoffer prosa med samhällskritiska inslag och en hel del slang och dialekt, Anna en psykologiskt borrhande historia om olycklig kärlek och Marie en rad olika texter som jag lär återkomma till. Till första träffen ett utdrag ur en roman om hierarkin på en tidningsredaktion, till nästa träff en novell om en man som misshandlats och satts i fängelse, till tredje träffen en essä av samma författare om situationen för hennes kolleger i Syrien och till de därpå följande träffarna en klassisk palestinsk roman om en judisk familj som tar hand om ett övergivet arabiskt barn.

14 februari

Det är dags att skicka in det nyöversatta till de övriga i gruppen och att få ta emot de andras översättningar. Jag är "klar" med en längre diktsvit på 19 dikter. Det har inte varit lätt. Det finns nog trådar och situationer här som jag inte har klurat ut. Här och var fungerar det, här och var är meningarna knasiga och jag vet att det är fel, men hur vända fel till rätt? Är det inte tokigt att jag som har mest kvar att lära i arabiska i gruppen sitter och kämpar med den svåraste texten? Men så ser mitt liv ut, så får det bli. Tids nog blir det nog bra. Det är bara det att när man inte riktigt kommer åt texten man vill översätta då är det mycket annat som börjar svaja betänkligt. Sådant som syntax och semantik till exempel. Ett arabiskt ord kan ha många olika betydelser. Hur veta vilken som avses? Om man inte får någon hjälp av kontexten? För att den är fel!

Då är det skönt att smita iväg och fingranska de övrigas översättningar. Prosa är ändå prosa. Om man inte får omedelbar rätsida på en mening så finns det ändå meningar före och efter som kan hjälpa en in på rätt spår. Kontexten är tydligare än i en modernistisk dikt. Jag kan välja mellan att följa en kvinna som är olyckligt kär i en man hon aldrig har träffat eller ens sett, en man som beskriver sin ensamcell i ett vidrigt fängelse eller ett bygdeoriginal som sitter på en bänk på torget och orerar. Och förkovra mig i exempelvis alla arabiska verb som kan användas i betydelsen "börja", "sätta igång med", "ta itu med" om det inleder en mening och sedan följs av ett annat verb i imperfekt.

28 februari

Jag har en gång översatt en diktsamling från slovenska och räknar den till en av mina finaste översättningar.² Till saken hör att jag inte kan slovenska. Jag kan heller inte säga nej. Alltså sa jag ja till erbjudandet, dock efter att ha försäkrat mig om att det fanns gott om tid, nästan ett år.

Under den första månaden lärde jag mig de viktigaste fraserna i en bok om hur man får ut mesta möjliga av sin semester i Slovenien. Därefter studerade jag en kortfattad slovensk grammatikbok som jag hittade på nätet. Nu kunde jag översätta dikttitlarna och enstaka ord och rader här och var. Nästa steg var att sitta på stadsbiblioteket som hade något så när bra ordböcker. Och sakta, sakta kom dikterna till mig.

Men hur är det möjligt? Jag hade hört poeten läsa. Jag hade sett några av dikterna i tysk, italiensk och engelsk översättning. Jag kände mig besläktad med dem. Enstaka dikter var skrivna i Visby och innehöll snö, kyla, nordiskt ljus och ödslighet. De rymde ett vemod som var skandinaviskt, fast ändå inte!³ Åstadkom jag rader som innehöll fel kände jag intuitivt att det var något som inte stämde och kunde ställa en specifik fråga via brev till poeten.

Arabiska har jag ägnat betydligt mera tid åt än slovenskan. Därför var det i dag en obehaglig känsla av déjà vu när vi gick igenom mina diktöversättningar. Känslan av att sitta och översätta från ett språk jag inte kan kom tillbaka. Den där känslan av att få tillbaka sin latinuppsats och inse att de många röda bockarna betyder att ens egen version av Sabinskornas bortrövande⁴ inte annat än undantagsvis överensstämmer med originalet. Det var med andra ord ganska många fel i mina så kallade dikttolkningar. Ett uttryck som "fria fantasier" ligger närmare till hands.

Men självklart lär jag mig mycket på mina fel. Det är därför jag är här.

På kvällen är det uppläsning med poeterna Ghayath Almadhoun och Marie Silkeberg som just kommit ut med den gemensamma diktsamlingen *Till Damaskus*.⁵ Utgiven på svenska, men Ghayath har skrivit på arabiska och Marie har tolkat hans

² Lucija Stupica, *När avtrycken vaknar*, Råmus förlag 2009

³ "Ett knivskarp vemod", blev min karakteristik av Stupicas temperament i efterordet.

⁴ En berömd legend som återges av bland andra den romerske historieskrivaren Titus Livius (59 f Kr. - 17 e Kr.)

⁵ Ghayath Almadhoun och Marie Silkeberg, *Till Damaskus*, Bonniers 2014

texter på så vis att de gått igenom varje rad tillsammans och arbetat via engelskan. Bäst är när Ghayath läser en långdikt på arabiska samtidigt som den svenska översättningen finns tillgänglig på en stor skärm. Jag förstår mycket, det är en skön känsla. Dessutom arbetar Ghayath väldigt mycket med upprepningar. De återkommande fraserna fastnar till slut i hjärnan. Det är bara att tacksamt ta emot.

1 mars

Saker man tvingas ta ställning till vid översättning från arabiska kan vara sådant som hur vattenkranar ser ut i Syrien. Och varför det står att en hårtork är elektrisk. Kan en arabisk hårtork vara handdriven? Och var står författaren religiöst?

Här kan man jämföra med grekiskan. En sopborste heter "skoupa". En dammsugare heter "elektriki skoupa", alltså en "elektrisk sopborste". Eller är det sopborsten som egentligen betyder "en dammsugare som inte är elektrisk"? Det intressanta är att ingen säger "elektriki skoupa" om en dammsugare. Man säger bara "skoupa". Man använder alltså samma ord för "sopborste" och "dammsugare" och så får sammanhanget avgöra resten. Kanske står det att hårtorken är elektrisk i Zeinabs dikt för att ordet, utan bestämningsordet "elektrisk", används för ett helt annat redskap?

En lång diskussion handlar om mentala och konkreta kartor. En text som beskriver ett stort fängelse översätts enklare om man lyckas rita upp en karta över hur det ser ut. En beskrivning av ett avträde blir kanske mer exakt om man först försöker visualisera hur det ser ut. Vi tecknar olika förslag på svarta tavlan av hur vi tror att avträdet ser ut. Debatten blir livlig. När det är dags att bryta upp inför kvällens arabiska fest glömmer vi sudda ut på svarta tavlan.

2 mars

Jag har blivit kraftigt förkyld vilket avsevärt försämrar min kapacitet att delta inspirerat och aktivt. En del diskussioner handlar om tempus. Mina dikter av Zeinab börjar plötsligt kommunicera med Maries översättning av Dimas syriska novell och novellen "Hur jag blev galen" av Gibran. Tetz sätter i gång en diskussion om stildraget parallellism som utmärker texten Kristoffer i vår grupp har översatt. Min egen iakttagelse är att många stildrag tycks vara gemensamma för olika språk som talas kring Medelhavet. Ett sådant är ovan nämnda parallellism, känd redan från Bibeln, "Han talade och sade". Ett närstående språkligt fenomen är att samma ord

upprepas och det dubbla ordet får en delvis ny, ofta diminutiv betydelse. Att säga "siga siga" på grekiska betyder att ta det lite lugnt, lite vackert, men att säga endast "siga" betyder nästan "stopp!"

Samtidigt kan det vara klokt att höja blicken från Medelhavets stilla yta och se in i de lärdes kammare. Den förste svenske kunglige översättaren Schroderus⁶ begagnade sig också han, i barockens anda på 1600-talet, av ordpar. Det vill säga att där den romerske historieskrivaren Livius använder sig av ett ord översätter Schroderus med två ("hädske och grymme").

17 mars

En heldag i Uppsala hos poeten Jasim Mohamed som har många åsikter om översättning. Han översätter svenska barnböcker och svensk poesi till arabiska så han ser problemen och möjligheterna med omvänd kikare, så att säga. Många av de poeter han översatt, Eva Runefelt och Ann Jäderlund för att nu nämna två erkänt svåröversatta poeter, är det extremt svårt att hitta en passande arabisk språkdräkt åt. Hur han än syr, tar mått och klipper till tyget så ser det allt annat än skraddarsytt ut. Däremot var Bruno K Öijers poesi i långa stycken som klippt och skuren för arabiskan. Om vi vänder på kikaren kan vi då anta att det samma gäller åt andra hållet, att jag som översättare snabbt kan känna att övergången kommer att bli smidig eller att det kommer att bli stort trassel vid gränsövergången. Men kanske är det ändå den senare sortens texter som lockar mest. Jasim talar om nödvändigheten av att tolka. Det handlar varken om "foreignization" eller "domestication" utan om något tredje, nämligen en korsbefruktning, en självständig bastard med starka förutsättningar att överleva.

Sedan lämnade vi metaforiken därhän och diskuterade några konkreta svårigheter med att översätta från arabiska till svenska. En är att en svensk översättning nästan med nödvändighet måste få en modern språkdräkt. Den arabiska ordrikiheten och syntaxen saknar i princip motsvarighet i modern svenska, om jag förstod honom rätt. En arabisk författare brottas alltid med att införliva ett klassiskt språk med ett modernt sådant, med gatans och känslornas språk, med dialekten. De författare som väljer att lösa problemet med att skriva på dialekt tillhör nästan alltid de unga. De struntar i allt vad panarabism heter, de kan leva med att människor i andra

⁶ Ericus Schroderus (omkring 1576 -1647)

arabländer inte förstår mer än hälften av vad de skriver, de nöjer sig med läsarna på hemmaplan.

Att sådana författare får svårare att hitta översättare är kanske inte deras största bekymmer i livet.

Sedan diskuterade vi några av Zeinabs dikter. Jag hade tre frågetecken. I alla tre fallen berodde min undran på att jag hade snubblat på den arabiska syntaxen och hamnat fel. Det kändes rätt skönt att höra att Jasim själv säger att han ofta snubblar på liknande sätt när han läser arabisk poesi. Delvis beror det på att arabiska är svårt även för en skolad arab. Men delvis beror det också på att förlagen som ger ut poesi ofta låter poeterna själva stå för kostnaderna och något sådant som en samvetsgrann och krävande redaktör finns sällan till hands. Det kanske finns dubbeltydigheter som poeten inte tänkt på och vad är egentligen verb i satsen och när avslutas egentligen meningen? Där kan en olycklig radbrytning ibland sätta onödiga kråkor i huvudet på översättaren. Arabiska språket kör inte med stor bokstav och radbyte är ingen garanti för att det är en ny mening som påbörjas. I de flesta fall är sådana saker förstuds uppenbara för en van läsare av arabisk text – men ibland luras man att sätta punkt mitt i en mening...

(Här är det på sin plats att tillägga en liten passus om att det finns skäl till varför det arabiska alfabetet ser ut som det gör, med en rad bokstäver som skrivs olika beroende på om de avslutar ett ord eller står i början eller mitten av ordet. Det beror på att man en gång i tidernas begynnelse skrev på dyrbart pergament och därför inte ansåg sig ha råd med luft mellan orden. Orden stod alltså tätt, tätt men tack vare att bokstäverna i slutet av ett ord såg annorlunda ut kunde ögat ändå uppfatta var ett ord slutade och ett annat tog vid. I dag har alla arabiska texter luft mellan orden men traditionen med att låta bokstäverna se annorlunda ut i slutet av ett ord lever kvar...)

18 juli

De språkkunniga författare som tar in på Författarförbundets gästhem i Stockholm kan ha visst nöje av att studera de små tavlor som hänger där. Motivet är en dikt av Thomas Tranströmer, i original, i rysk, fransk och engelsk översättning samt slutligen i ett slags perverterat original, det vill säga återigen på svenska men inte längre skriven direkt av Tranströmer utan översatt av någon från engelska. Någon som förmodligen inte haft en aning om vem som låg bakom texten i första vändan.

Företaget påminner om den så kallade viskleken, där någon viskar en saga i örat på någon som sedan i sin tur viskar vidare i örat på en tredje och så hela laget runt. Den som sist hört sagan viskas i sitt öra får nu berätta den högt för gruppen varefter den som började berättar den ursprungliga sagan. Det som mest lockar till skratt är att så mycket av sagan försvinner längs vägen, att annat förvrängs på det mest godtyckliga sätt och att en del helt ny information tillkommer.

I experimentet med Tranströmers dikt är utfallet något annorlunda. Antalet rader i dikten är hela tiden detsamma. Eftersom varje översättare har fått ta del av föregående översättning på papper har risken för att glömma bort vissa rader eliminerats. Att skillnaderna ändå blir så stora redan efter ett par översättningar kan därför kanske förvåna en del.

Vissa konkreta bilder klarar sig hyggligt från översättning till översättning, ja, faktiskt hela vägen tillbaka till den svenska "slutöversättningen". Värre är det med metaforerna. Det blir tokigt direkt för att sedan bli ännu tokigare. Och har felet väl uppstått går det inte att rätta till längre fram i kedjan...

Kan man då slå fast när Tranströmer upphör att vara Tranströmer? Skulle det vara möjligt att påstå att de enstaka rader som klarade sig helskinnade genom alla översättningarna behöll sin tranströmerska giltighet ända till slutet? Eller bestämmer kontexten, helheten, över enskildheterna? Fast om nu nästan hälften av raderna är felöversatta, kan man då överhuvudtaget tala om en helhet eller ens en stympad sådan?

Sedan kan det ju vara så att en översättning visserligen är full med fel men ändå kan anses ligga originalet någorlunda nära med avseende på rytm, vokalitet och sådant.

Experimentet med Tranströmers dikt leder mina tankar vidare till en kväll på Söders höjder i Stockholm där ett antal poeter och PEN-medlemmar samlats för att lyssna på dikter av Gunnar Ekelöf. Evenemanget ägde rum för att fira Klaus-Jürgen Liedtke som översatt all Ekelöfs poesi till tyska. Men för att fira att Ekelöf är en poet som läses mycket på språk som ryska, polska, grekiska, turkiska, arabiska och kurdiska, för att nu bara nämna några språk, ägnades kvällen även åt att höra Ekelöfs dikter läsas på några av dessa.

Mitt starkaste minne av kvällen är upptäckten att Ekelöf var exakt Ekelöf även på tyska. Det var samma andning, samma lite läsande, släpande ljud, samma rytm, samma ljudbild och tonalitet, även om en del tyska ord förstås ser helt annorlunda ut

än sina svenska motsvarigheter. Att höra Ekelöf på exempelvis grekiska eller arabiska var också mycket vackert men det var inte längre Ekelöf! Det var på sin höjd en tolkning av den svenske poeten. Innebörden i varje enskild rad var kanske någotsånär den samma men ordalydelsen, språkdräkten, musiken!

Så vad ska man då kalla Ekelöfs dikter sedan de översatts till tyska? Tolkningar? Men det är ju exakt Ekelöf! Översättningar? Men det är ju fortfarande Ekelöf! Kanske transkriberingar till en annan tonart?

20 juli

Vokativpartiklar, vart tog ni vägen? I Zeinab Assafs dikter och i de flesta andra arabiska poeters verk förekommer vokativpartiklar ymnigt, av den enkla anledningen att dessa ingår som en högst naturlig och levande del av det arabiska språket. Dock förstår man av sammanhanget och tonläget i övrigt att det inte handlar om högstämt vibrato. Det handlar inte om "Oh Gud!", inte om "Vid Jupiter!" och inte heller om "Dyra moder". Svenska språket har som en liten rest kvar "o" eller "å" eller möjligen "åh" eller "oh" att stoppa in men det är också allt. Dessa små partiklar bör dessutom användas ytterst sparsamt om man vill slippa risken att uppfattas som löjlig.

Ändå måste det vokativa, tilltalet, naturligtvis finnas även i svensk poesi. Så om jag får ett par dikter översatta till arabiska behöver jag inte bli orolig om jag upptäcker att översättaren behändigt stoppat in några "oh" och "åh" här och var. Det är förmodligen ett helt korrekt förfarande.

Men när jag gör mina grovöversättningar av Zeinabs dikter sätter jag ändå dit mina "oh" överallt där hon markerar tilltal, för att på så sätt ge bränsle till diskussionen om hur man löser det svenska språkets vokativa torftighet. Ofta tvingas man gå från direkt till indirekt tilltal och begagna sig av omskrivningar. Men först alltså endast "oh" och "å". Då kan det exempelvis se ut som i dikten "Sjöman". Första raden i den dikten, "Ah, ya hazizi ayuha al hubb!" innehåller inte mindre än tre vokativpartiklar. Först "Ah", en onomatopoetisk återgivning av en suck av välbehag, motsvarande svenskans "åh". Därefter vokativpartikeln "ya" som är obligatorisk framför alla namn vid direkt tilltal. Vi säger alltså "Ya Tetz" när vi tilltalar vår lärare. Denna partikel är svår och kanske inte heller nödvändig att överföra till svenska om bara känslan av tilltal bevaras. Den tredje vokativpartikeln är "ayuha" (i femininum

"ayatuha") och andas en viss högstämndhet. Hur få med allt detta? Min första översättning, den så kallade grovöversättningen, fick då bli "Oh kära kärlek!" Det kändes dock en smula torftigt. Jag kände att Zeinab ville något med sitt uppradande av alla dessa vokativpartiklar. Till slut fick dikten följande upptakt:

O kära ljuva kärlek!
Lura mig ut ur min håla en stund
Det är min lediga dag i dag

Genom att tillägga det positiva ordet "ljuva" tyckte jag mig få med något av det uppskruvade, närmast parodierande i Zeinabs apostroferande av kärleken.

21 juli

Jag befinner mig denna sommar i min olivlund uppe i bergen i grekiska Messenien. Det var här det hela började, här jag första gången satt med Hans Wehrs legendariska arabisk-engelska lexikon⁷ i knäet och försökte ta mig igenom en arabisk text, stillsamt påhejad av två stora sköldpaddor som höll mig under uppsikt en bit bort, där jag satt under ett olivträd. Den gången fanns inga hus i olivlunden och mina olivträd hade inte blivit beskurna på trettio år och gav inga oliver. Nu är det annat. Över hundra träd bär frukt och jag gör min egen olivolja. Här långt borta från allt larm blir jag också en bättre författare och en bättre översättare. Det som inte hunnits med under den plågsamt stökiga och stressiga våren hinns med nu – trots att benen nästan viker sig under mig av trötthet efter allt hårt arbete med att röja och beskära i olivlunden.

Vad jag inte visste då när jag satt mellan tvenne sköldpaddor (här blir det dualis på arabiska, som har dualisformer för allt som dyker upp i tvåtal, oavsett vad det handlar om och alltså även när det gäller sköldpaddor) och försökte ta mig igenom någon liten enkel arabisk text, var att det skulle ta mig flera år bara att lära mig använda ett lexikon! Det kräver nämligen uttömmande lexikaliska kunskaper och stort tålamod för att hitta ett ord. Man måste kunna se vilka rötter ordet har och

⁷ Hans Wehr, *A Dictionary of modern written Arabic*, 4. ed., 1979

vilken stamform det är om det är ett verb eller en avledning av ett verb. Ord som börjar på "m" eller "alif" eller "ist" (stamform X) står i själva verket någon helt annanstans i lexikonet.

Nu hittar jag orden snabbare, vilket har hjälpt mig att få upp läshastigheten väsentligt. Jag har också lärt mig att exempelvis inte bara titta på adjektivet – om det är ett sådant jag slagit upp – utan även på verbet. Och vikten av att inte bara hålla mig med en ordbok utan med flera. Och kanske inte bara en arabisk-engelsk utan även en arabisk-fransk samt, inom en snar framtid, även en arabisk-arabisk. I mina allra djärvaste drömmar lär jag mig också använda mig av "Google-bild" och onlinelexikon med samma eleganta självklarhet och snabbhet som Anna i gruppen.

23 juli

Det är också här under sommaren som tillfällena ibland ges att få lite sällsynt intellektuell och litterär stimulans i mötet med kolleger från andra språkområden.

I förra veckan fick jag besök av en ättling till Emile Zola, vid namn Cyrille Zola-Placa, som även har grekiskt blod och skriver under pseudonymen Cyrille Comnène. En polsk-grekisk poet vid namn Dimitris Houliarakis var också på besök vilket gjorde att de gemensamma diskussionerna ägde rum på engelska samtidigt som jag och Dimitris höll ett samtal gående på polska med grekiska inslag medan jag och Cyrille pratade franska. Cyrille har den lilla egenheten att han bott tio år i Hamburg och talar tyska som en infödd och till och med har skrivit en roman på tyska. Så ibland var han helt enkelt tvungen att säga något på tyska.

Cyrille är oerhört beläst och specialiserad inom en rad områden som exempelvis avancerad matematik. Han är en sådan man som inte bara svarar "Jo, den har jag läst, den var väldigt bra" när jag berättar om en författare som betytt mycket för mig utan han serverar också en analys av verket och tillfogar några personliga funderingar som gör att jag känner att jag vill återvända till författaren.

Ett av våra stora samtalsämnen var skillnaden mellan översättningar till franska och tyska. Han delade uppfattningen att franska översättare i evinnerliga tider tenderat att förfranska texterna. Det är ju det de är tillsatta att göra men här handlar det om att gå ett steg till, att göra det franskt. Enligt Cyrille finns ingen motsvarande tendens bland tyska översättare varför tyska översättningar oftast är att föredra. För den som kan tyska, bör kanske tilläggas. Så blir exempelvis Kafka väldigt tung och

svår på franska. Den lite gäckande humorn som skymtar mellan trädstammarna hos Kafka och ger en förrädisk lätthet åt texten, försvinner i den franska versionen.

22 augusti

Efter att ha jobbat intensivt med att översätta Zeinab i ett par veckor, har jag nu låtit översättningen vila ett tag.

Mitt stora problem, förutom tidvis otillräckliga kunskaper i arabiska, är att jag tror alla författare jag översätter om att vara anstuckna av surrealismen. Sedan när jag kritiskt granskar mina översättningar är det oftast det surrealistiska som får stryka på foten. Fram träder i stället en kärnsund och begriplig mening som ger stadga åt dikten och hjälper mig fram till nästa felöversättning.

Zeinab är i själva verket inte alls särskilt surrealistisk. Däremot utgår hon gärna från egna bilder som hon så att säga ser framför sig när hon skriver sin dikt. Och den bilden kommer inte ens en arabisk läsare åt helt och hållet eftersom den är privat och inte presenteras för läsaren.

Men ibland är bilden sprungen ur en föreställning som äger lokal förankring:

*Jag känner en kvinna som varje år fyller magen med barn
utan att tänka på vad hon ska svara när de frågar henne om
kålhuvudet som de kommit ut ur.*

Varför skulle barnen ställa frågor om ett kålhuvud? Låter inte det en smula surrealistiskt? Så är "kålhuvud" verkligen rätt sätt att översätta det arabiska ordet "malfufah"? Ordet kommer av verbet "liff" som betyder "svepa in", "linda" och annat närliggande. Det kan betyda en mängd olika saker som är inlindade, insvepta och liknande. Kanske spole, eller dolma, eller förpackning? Men längst ner står att ordet lokalt även kan betyda "kålhuvud". Men när jag då faktiskt råkar få möjlighet att lista ut, genom att ställa en rak fråga till Zeinab, att många barn på landsbygden växer upp med föreställningen om att de fötts fram ur ett kålhuvud, ungefär som barn i västvärlden fått höra att de kommit med storken, så faller bitarna på plats och det surrealistiska förbleknar.

25 augusti

Ett annat osäkert ställe som jag ännu inte hunnit fråga Zeinab om, är själva titeln till dikten "Tid bakom ett flygplans propellrar". Det problematiska är här ordet "propellrar" som i det arabiska originalet står i dualis. Det arabiska ordet som används är "shafrah" som sägs kunna betyda blad av olika slag, exempelvis "knivblad" eller "rakblad". Det kan också betyda "kant" eller "egg". Propeller heter normalt sett "mirwaha", ett ord som semantiskt har med luft och ventilation att göra. Så varför använder Zeinab inte det? Kanske vill hon få fram själva propellerbladen, de nog så vassa? (I detta ögonblick kommer en man in i rummet som just blivit sydd med sju stygn i handen sedan han för fjärde gången i sitt liv råkat hålla den för nära köksfläkten.) Men kanske är det även så att hon inte alls syftar på några propellrar utan på själva flygplansvingarna? Även de är två och skulle rent metaforiskt mycket väl kunna ses som två blad, rent av vassa som rakblad där de skär genom molnens skummande lödder. Men mina kunskaper om Zeinabs poesi säger mig att detta är en överilad tolkning. Jag får återkomma i frågan...

6 september

Tillbaka till Göteborg och Valand igen efter sommaren. En av oss, Marie, har fått jobb på Västbanken och lämnat gruppen och en ny person, Mats, har tillkommit. Egentligen har han funnits med hela tiden, med texter och allt, men av olika skäl är det först nu jag får lära känna honom. Han kan fler språk än jag och har även han översatt från språk han inte ens är i närheten av att behärska. Han blir en tillgång.

Anna har valt att arbeta med en ny författare, Sahar Mandour, född 1978 i Beirut och med flera romaner som blivit internationella framgångar⁸. Rent språkligt bjuder den inte på några stora svårigheter. Miljön är Beirut och de sociala koderna som avkläds i texten är säkert åtminstone delvis väldigt igenkännliga för arabiska läsare, men några förklarande fotnoter till icke-arabiska läsare är knappast av nöden. Våra diskussioner rör ordval, syntaktisk smidighet och liknande men ingenting som har med just arabiskan att göra. Typiskt nog är de enda kulturella svårigheterna som dyker upp vid överföringen från arabiska till svenska inte specifikt arabiska. Dels handlar det om att huvudpersonen, en ung filmstjärna, fått sitt namn Mina efter en farao. Men denne kung från en tidig dynasti heter på svenska Mene, vilket inte låter

⁸ Under våren arbetade Anna med att översätta Adania Shibli's roman *Vi är alla lika långt från kärleken*

särskilt kvinnligt och definitivt inte rimmar på Lina eller Stina. Så vad ska hon då heta? Jag föreslog någon variant med det grekiska namnet Ismene eller franskans Celimène. Vad det blir i slutänden återstår att se.

Den andra svårigheten var att en blå skylt ovanför den ståtliga entrén till huset Mina bor i jämförs med en pärla. Det krävdes långa diskussioner innan vi kunde slå fast att författaren med ”blå pärla” avsåg en symbol mot det onda ögat.

I går kväll fick vi vara med om Kajsa Öberg Lindstens anförande om att översätta den sovjetiske författaren Andrej Platonov. Inför kvällen hade vi generöst nog fått ta del av Kajsas egen översättardagbok, ett trettiotal sidor ur hennes färdiga översättning av Platonovs stora debutroman *Tjevengur* (som skrevs 1927-28, men publicerades först 1978) samt en text om konsten att tala ”platonovska”.

Kvällen blev underbart lång. Diskussionen tog ständigt nya vändningar. Kajsa talade i ett tillstånd av exalterad entusiasm och en ännu inte avklingad nervositet över det redan avklarade översättningsarbetet. Översättardagboken tar upp och vrider och vänder på alla språkliga underligheter som Platonov sägs ha ägnat sig åt. Men när jag sedan läser den färdiga översättningen är det ett egenartat snarare än underligt språk som möter mig och framför allt en värld som är fullkomligt oemotståndlig trots den misär och det lidande den rymmer. Det underliga är snarare översättarens vånda. Platonov är omöjlig. Platonov bryter mot regler. Platonov kastar om orden. Platonov använder sig av begrepp som ingen längre känner till. Och så vidare och så vidare.

Kajsas dagbok förvandlas i mina ögon snabbt till något av en moralisk kamp mellan lusten att arbeta med en litterärt lysande text och våndan inför att ge den en svensk språkdräkt.

Ett bra grepp som jag kanske också ska använda mig av är att hon visar hur hon först väljer att översätta en mening som hon har problem med, hur hon sedan ändrar i sin översättning och hur hon slutligen väljer något tredje eller helt sonika går tillbaka till den lösning hon först fann. Det påminner en hel del om gruppdiskussionerna kring min översättning av Zeinabs dikter. Först är jag stolt över en lösning jag kommit fram till. Sedan förklarar gruppen vänligt men bestämt att jag har felöversatt och ger mig en ny lösning som jag antingen inte begriper eller tycker är mycket sämre och plattare. Sedan följer en lång palaver och slutligen visar det sig att det sämre och plattare i sin tur beror på en felöversättning och så hittar vi något

tredje som är om inte bättre än det jag ursprungligen skrivit så i alla fall korrektare, vilket inte är att förakta.

En teori som Kajsa har om Platonovs språk kallar hon för ”den kalejdoskopiska exaktheten”. Det kan vara exempelvis ett ord som ”pokój” som ju kan betyda både ”lugn, frid, ro” och ”rum”. Enligt Kajsa händer det ofta att Platonov använder sådana mångtydiga ord på ett sådant sätt att inga av ordets betydelser utesluts av sammanhanget. Alla valörerna finns med. Det är detta som är den kalejdoskopiska exaktheten och vill man översätta ett sådant ord så att denna exakthet bevaras gäller det alltså att finna ett motsvarande svenskt ord. Detta är väl det svåraste med översättning. När man plötsligt står inför en mening med mångtydiga ord och upptäcker att känslan man har för texten inte räcker till för att avgöra vilken betydelse som är viktigast att få med – för att man inte kan få med alla – och så plötsligt står man där med flera plausibla översättningar framför sig, där något har gått förlorat i samtliga.

Platonov är vad jag skulle vilja kalla för en icke idiomatisk författare. Översättarsektionen i Sveriges Författarförbund borde kämpa för att få upp arvodet för all ickeidiomatisk text. Hur är det möjligt att en översättare i dag ofta får mer betalt för en fullkomligt idiomatiskt skriven roman och mindre betalt för en roman, låt säga av Platonov, där varje idiomatiskt uttryck förefaller bortsopat och där alltså översättaren bokstavligen talat måste skriva varje mening som om den aldrig varit skriven förut! Allt översättaren kan av färdigstöpta fraser och uttryck, döda metaforer, bevingade ord, artigheter, ”så här säger man”; allt sådant är nu till ingen nytta. Återstår bara att med hängivenhet försöka göra sig lika egensinnig som författaren. Här är det viktigt att känna till något om ickeidiomatiskt språk. Det är ett språk som försöker vara exakt. Även de mest poetiska bilderna bygger på exakthet. Böljegången mellan å ena sidan Platonovs förment fula, oegentliga, ickeidiomatiska språk och å den andra hans bildmässiga exakthet (som till exempel i ”vattenbärande horisonter”) som lätt kan uppfattas som godtyckligt och metaforiskt språkbruk om vi som översättare inte är klarvakna. (”Vattenbärande horisonter” är en geologisk term av stor exakthet!)

I dagboken oroar sig Kajsa ständigt för att släta ut, normalisera, förklara, platta till eller på annat sätt ”sänka” texten ner till sin egen nivå. Det är lätt för mig att säga men hennes vända förefaller obefogad. Själv hittar jag bara ett enda exempel på att hon går in och ”normaliserar”. Det är när hon på ett ställe i översättningen skriver

”väderspänningar och diarréer”. Platonov skriver däremot ”vindar och strömmar”. Kajsas motivering till varför hon inte översätter ordagrant just så är att dessa två ord snarare för tankarna till väderleksrapporter. Här saknar jag två tankeled. För det första: finns det ryska idiomatiska uttryck som exakt motsvarar det svenska ”väderspänningar” och det svenska ”diarréer”? Om inte så har översättaren ju faktiskt gjort en tolkning åt läsaren, vilket skulle kunna ses som ett litet övergrepp. För det andra saknar jag en diskussion om kanske inte Platonov tycker det är rätt kul att låta som en väderleksrapport. För just så kan det ju upplevas när magen kurrar eller mullrar – det är ett omslag i vädret på gång som känns oönskat, vi har planerat slöseglung längs kusten, nu driver vi hjälplöst rakt mot bränningarna...

Kajsa pratar mycket om stil. Personligen minns jag främst det som jag skulle vilja kalla för Platonovs realism. En realism som skulle kunna påminna om Kurosawas, i exempelvis filmen *Dodeskaden*, om en man som tror att han är en spårvagn och bor på en soptipp. Visst, Platonov har ett mycket speciellt sätt att skriva men det som gör att man plötsligt mitt i en kopp kaffe kommer att tänka på en scen ur någon av Platonovs romaner är inte de omkastade adjektiven eller det ickeidiomatiska språket utan – just det – hans märkliga realism. Hans livsfarligt sanna bilder av livet.

7 september

Nytt för den här helgen är att vi före detaljgranskningen av översättningarna låter var och en uttala sig mera allmänt om sin läsoplevelse och översättningen i stort. Det innebär för egen del att jag får höra en del värmande saker, som att både Anna och Mats uppfattar henne som en äkta, genuin poet som utan att konstra till det förmedlar väldigt mycket i sina dikter. Jag får också höra att min översättning blivit säkrare och innehåller allt färre misstag och fel. Det glädjer mig, även om jag inte kan låta bli att undra över om det kanske har att göra med att sommaren har varit lång. Det har funnits gott om tid att gå igenom översättningen. Dessutom har jag haft tillfälle att fråga en kompetent person om en del oklarheter i texten som jag annars skulle ha gått bet på.

Det är Anna som läst mig extra noga denna gång. Hon tycker att jag ska fokusera framför allt på Zeinabs bilder och inte hänga upp mig alltför mycket på ”ytstrukturen” – ordföljd och liknande. Hon tycker också att jag ska kondensera dikterna genom att stryka småord.

Vid något tillfälle uttrycker jag min frustration över att hela tiden bli påkommen med att ha gjort grammatiska missar. Kan inte gruppen höja blicken över sådana petitesser och se till vad jag faktiskt åstadkommit?!

Det är rätt och slätt frustration över min bristande säkerhet i handlaget med arabiskan. Hur kan jag vara annat än tacksam över att Tetz visar för mig att den lilla partikeln "wa" inte alltid behöver betyda "och" eller markera ny mening utan också kan ingå i en så kallad "Hal-sats" och då snarare behöva översättas med det svenska ordet "medan"? Och hur kan jag vara annat än glad över att för femtioelfte gången bli påmind om att partikeln "lam" markerar förfluten tid och ingenting annat än förfluten tid? Och skulle man ens kunna föreställa sig en student som inte förstod att uppskatta påpekandet att verbformer i tredje person pluralis lika gärna kan föregås av subjektet "man" som subjektet "de" i översättningen?

Ett konkret exempel på hur svårt det kan vara att översätta från arabiska är följande lilla diktrad:

*och en byggnad som singlar ner
i fallskärm.*

Det handlar om Beirut. Staden liknas alltså vid en byggnad som singlar ner i fallskärm.

Tetz anmärker att "byggnad" borde vara i plural. Det köper jag direkt.

När vi redan börjat på nästa dikt är det plötsligt någon som utbrister: "Men vänta, betyder ordet 'manatid' fallskärmar? Betyder det inte snarare luftballonger?" Och plötsligt krackelerar den skönt surrealistiska bilden med nersinglande byggnader i fallskärm, som i en tavla av Magritte. Zeinab vill något annat, hon är ingen surrealist. Men menar hon att byggnaderna faller ner i luftballonger? Det låter bara konstigt. Anna fäster vår uppmärksamhet på att det verb som används, "saqata", som betyder "falla", här konstrueras med prepositionen "bi" och föreslår översättningen:

*och byggnaderna som släpper ifrån
sig luftballonger*

Mot detta invänder jag att Zeinab ju ger en kritisk bild av Beirut i dikten. Bilden av byggnader som släpper ifrån sig luftballonger upplever i alla fall jag som avgjort positiv, nästan lycklig.

(För att visa på bredden i våra diskussioner kan jag här nämna att någon undrade över om inte Zeinab inspirerats av låten med refrängen ”99 luftballonger i Berlin”. Tråden släpptes dock ganska snart.)

Efter långa diskussioner ger vi upp och tar till den sista möjligheten, en livlina till en infödd, som låter meddela att rätt översättning är:

*byggnader punkterade
likt luftballonger*

Ja, naturligtvis. Självklart. Det förstår ju vem som helst. Hur skulle det kunna vara annorlunda? Vem har inte sett en luftballong strax efter landning när den säckar ihop och blir platt? Vem har inte sett Twin Towers långsamt sjunka samman, som om de tömdes på luft?

Lika frustrerad som jag nyss var över att bli av med mina singlar hus i fallskärm, lika lättad blir jag nu över att ha fått rätt på slutraden så att hela dikten bevarar sitt allvar.

Och det tål att sägas än en gång: Zeinab omhuldar metaforen. Jag glömmer detta ideligen och jagar två skilda element, byggnader och ballonger, som jag försöker sätta i relation till varandra. Men byggnaderna är ballongerna. Jag har gjort dikten svårare än vad den är. Men vari ligger det svåra? Ja, kanske i just detta att det inte finns något jämförande litet ”som” mellan orden. Det finns bara prepositionen ”bi”, en av arabiskans vanligaste och mest användbara byggstenar. Men att lära sig alla sätt den prepositionen kan användas på sker uppenbarligen inte i en handvändning.

8 september

Söndag på Valand. Tetz höjer tempot. Det verkar finnas en lag som säger att ju färre i gruppen vi är desto svårare har vi att hinna med allas texter. Vi börjar med slutraderna i Zeinabs dikt ”Familjefoton” som uppvärmning.

*min blick är dubbel
mina steg är dubbla*

*Jag ser dig där följa drömmarnas myror
en bok i handen
på rygg i sängen
medan världen förblir tyst
bakom ditt enda ben.*

Ordet för dubbel, "mazdujah", kan även betyda "kluven". Här kan man absolut tänka sig att diktjagets blick är kluven och hennes steg kluvna. Men på något sätt känns det som att slutraden ger den rätta läsanvisningen. Diktjaget vänder sig till en person som förlorat sitt ben i kriget och hon går nu för bådars räkning och betraktar för bådars räkning. Det är bara det att Tetz underkänner min översättning av ordet "mafrudah", där jag skrivit "enda" (ben). De tre rötterna f-r-d skapar i nittionio fall av hundra ord vars betydelse har med isolering eller ental att göra. Men så finns det då det hundrade fallet då det i stället betyder "utsträckt". Den som är gladast är förmodligen det apostroferade duet i dikten som därmed får sitt ben tillbaka. Nästgladast är jag som blivit kvitt ännu ett fel i min översättning. Dock grumlas min glädje något av min konfundering över hur dikten nu ska tolkas. Den känns inte längre självklar. Kanske ska diktjagets blick och steg vara kluvna ändå?

*Min blick är dubbel/kluven
Mina steg dubbla/kluvna
Jag ser dig där följa drömmarnas myror
en bok i handen
på rygg i sängen
medan världen förblir tyst
bakom ditt utsträckta ben.*

Hur det verkligen ska vara verkar få bli en fråga som jag måste ställa direkt till Zeinab.

(Zeinab svarar att det ska vara "dubbel/dubbla". Diktjaget går ju och ser för två personers räkning.)

I långdikten "Månen i början av tunneln" finns långa passager med bilder från begravningsritualer. De ställer återigen en viktig fråga om poetens religiösa hemvist och nu är det nog ställt utom allt tvivel att hon växt upp i en shiamuslimsk miljö. (I

början höll vi det öppet och funderade över om hon möjligen kunde vara kristen). Här räcker mina erfarenheter inte till. Jag är inte tillräckligt insatt. Ett irakiskt bröllop har jag förvisso varit på men ingen begravning. Tur att de övriga i gruppen kan leda mig rätt och förklara den symboliska betydelsen av ritualerna som passerar revy i dikterna. Att dansen ”dabka” är arabernas motsvarighet till grekernas ”Zorbasdans” är inget som lexikon upplyser om, det måste ha upplevts på plats.

Sedan har vi detta med förorten. Diktjaget vänder sig till sin förort i dikten. Men Beirut har en förort som kort och gott heter ”Förort”. Har hon växt upp just där eller talar hon om en förort som inte är närmare preciserad? Dikten ger inte något definitivt svar på frågan och jag bestämmer mig för att skicka den vidare till Zeinab.

Zeinab förklarar så småningom att dikten skrevs 2006, då Israel som en vedergällning mot Hizbollah attackerade strategiska platser i södra Libanon. Den förhållandevis fattiga förort som Zeinab vänder sig till ligger söder om Beirut och är huvudsakligen bebodd av jordbrukare som på grund av felslagna planer och uteblivet stöd fått lämna sina gårdar, samt av människor som drivits på flykt efter attacken. Jag vet inte om Zeinab växt upp där men 2006 bodde hennes föräldrar i alla fall i dessa kvarter. Dikten skrevs under stark sorg, rädsla och vrede under en natt i ett skyddsrum tillsammans med föräldrarna, medan bomberna föll bara några meter bort.

I dikten finns fler underligheter.

Titta exempelvis på följande diktrader:

Behöver vi verkligen kistor?

Räcker det inte med våra stora tempel?

Jag kan inte påstå att bilden är glasklar. Något om att har man bara stora tempel så är det inte så noga med höljet man sänks ned i när man dött. Men än en gång blir jag påmind om vikten av att noga läsa igenom ett ords samtliga betydelser innan jag väljer en. Ordet ”hiakil” är visserligen plural av tempel eller ”stor byggnad” men några rader längre ner dyker också betydelsen ”skelett” upp. Och plötsligt vässas dikten:

Behöver vi verkligen kistor?

Räcker det inte med våra stora skelett?

Jag känner nu att jag måste gå igenom hela dikten från början. Det är ofrånkomligen så att insikten om att dikten skrivits i ett skyddsrum medan folk dör på gatan väger tyngre än mina arabiska kunskaper här. Det väger tyngre än Wehrs tusensidiga lexikon. Templen försvinner. Skeletten blir kvar.

17 oktober

Redan har mer än halva oktober gått och det känns som om jag knappt förstått att det har blivit höst. Klockan är kvart över sex på morgonen och jag sitter på snabbtåget till Göteborg, utan arabiskt lexikon för det har jag inte hunnit hämta från arbetsrummet, en liten men värtalig detalj plockad ur mitt liv de senaste veckorna, då jag varit tvungen att lägga allt annat åt sidan för att översätta tjugofem sidor text om Ukraina där en tidskrift i princip stått och ryckt översättningarna ur handen på mig, innan jag ens hunnit läsa igenom dem. Det rör sig om tre olika texter i tre olika genrer. Den svåraste är en essä, skriven på polska av en professor som är helt ointresserad av att hitta billiga formuleringar på något storvaruhus. Nej, han skyr allt färdigstöpt och beprövat och vill vara ensam om varje rad men ändå bli förstodd, eftersom han är påläst och vill nå ut med sitt budskap. Han styrker verkligen min tes om att texter som saknar idiomatiska uttryck hör till de mest tidskrävande att översätta, även om orden i sig inte behöver vara knepiga.

Nästa text är en skönlitterär text, mycket intressant och djuplodande, med en och annan egen och djärv metafor men i huvudsak skriven på ett klart och väl beprövat språk utan konstigheter. Mycket riktigt går den ungefär fyra gånger så snabbt att översätta.

Den sista texten är retoriskt driven, nästan svulstig drapa, skriven av en författare som är förtvivlad över att se sitt land gå under utan att omvärlden kommer längre än till deklARATIONER och vaga löften. Det problematiska är att ge känslösvallet rimliga proportioner så att inte texten förfelar sitt syfte - att väcka oss.

Med andra ord mycket översättning och lite arabiska inför denna andra höstträff. Jag vet inte vad de andra ägnat sin tid åt men även hos dem verkar det ha varit svårt att få tiden att räcka till. En har blivit stolt far, en hinner inte komma över huvud taget och en har haft lika mycket att göra som jag. Ändå har vi översatt tillräckligt allihop för att det ska räcka och bli över för hela helgen.

Jag försöker intala mig att problemet ligger i att hösten oftast innehåller många fler överraskningar än våren. Januari är den lugnaste (sämsta/bästa beroende på vem man är och var man befinner sig i livet) månaden för hösten ligger bara några veckor bort och jul- och nyårshelgerna föder sällan några nya arbetstillfällen. Men hösten följer på en lång sommar och redan under andra hälften av augusti dråsar inbjudningarna till kick off in i de sociala mediernas brevlådor, alla ska ha utställning, nya böcker kommer ut flera om dagen och alla företag vill ta tåten vid ingången till första kurvan. Fast jag känner ju mina pappenheimare. (Se där ett bevingat om än något ålderdomligt uttryck som kan ge vilken som helst översättare till arabiska eller något annat exotiskt språk gråa hår. Och tag varning; det finns motsvarande uttryck i arabiskan och om jag inte känner igen dem och inte hittar dem i lexikon - risken är stor - så är det lätt hänt att översättningen i bästa fall blir bokstavig och kan leda till absurditeter som jag, återigen, i bästa fall inser är ett tillkortakommande och i värsta fall låter stå, med en uppgiven axelryckning, som ett exempel på den arabiska författarens bisarra charm, slarv, grumliga tankegångar eller osmälta läsning av västeuropeisk modernism.) Det vill säga jag känner mig själv. Det var redan så när jag spelade cello som sjuåring. Min lärare sa att det var ännu bättre att öva fem minuter varje dag än att öva en hel timme precis innan man hade lektion. Jag tog honom på orden och övade fem minuter så fort jag kom hem, men sen var det kört och ibland hann jag inte ens öva precis före lektionen och måste gå till min snälle lärare i hopp om att de där ynka fem minuterna ändå var bättre än att inte öva alls.

Så det är viktigare att arbeta lite med arabiskan varje dag än att bli så stressad av livet att man till och med glömmer sitt lexikon. Men det är den nakna sanningen: ju äldre jag blir desto mer glömmer jag och ju mer jag glömmer desto räddare blir jag för att lära mig något nytt - för tänk om det bara gör det onda värre!

Eftermiddagen här i Göteborg är intressant. Gruppen är långt större än vanligt eftersom lärare och elever från litterär gestaltning är med. Erik Andersson, som är lärare i engelskagruppen, håller en spirituell introduktion under en timme varefter vi delas upp i grupper och diskuterar översättning och olika sätt att översätta några fragment från engelska till svenska. Vi diskuterar livligt i två timmar och jag kommer på mig själv med att tänka att det här påminner mig om åren strax före debuten som författare, då jag och mina skrivande vänner diskuterade litteratur så fort vi kom åt. Redan nu kan jag säga att jag under året på Valand diskuterat översättning mer än

under de knappt tre decennier jag hittills varit verksam som författare och översättare. Jag tror att det finns något fruktbart i själva kombinationen av att översätta och diskutera översättning samtidigt, precis som då man på skrivarkurser varvar eget skrivande med textdiskussion och läsning. Samtidigt tror jag att vi alla har liksom ett vattenmärke som översättare och det kan inga kurser ändra på. Vi kan fördjupa våra insikter i språken vi arbetar med och vi kan lära oss se nya möjligheter, finna andra lösningar. Men vattenmärket består och kommer alltid att göra det. Några av oss ser den stora hängivenheten i att vara originaltexten så absolut trogen som möjligt. Andra av oss hyllar översättarens frihet. Ytterligare några av oss ser som sin främsta uppgift att förmedla en viss författare, en viss kultur, tradition, litteratur. Någon enstaka kanske smyger in sina egna författardrömmar i översättandet. Alla är vi viktiga och alla får vi förhoppningsvis arbeta med översättningar som känns inspirerande framöver.

18 oktober

Full rulle med arabiskan mellan tio och sex. Jag hade förstås gjort massor med fel även denna gång men får beröm av gruppen för helheten. Dikterna börjar med andra ord sjunga och det är ju roligt. Det är rent av så att ett förlag börjat intressera sig för att ge ut Zeinabs dikter. Jag har i min tur börjat fundera över hur jag i så fall på bästa sätt ska tacka övriga i gruppen för all hjälp på vägen, "utan vilken denna bok inte skulle ha varit möjlig", för att nu ta till en vedertagen och därför lättöversättlig fras. Ja, det löser sig nog så småningom. Vi är inte där än. Men jag ser fram emot nästa träff i november då vi ska gå igenom diktsamlingen en sista gång, från pärm till pärm. Därefter hör jag av mig till Zeinab och ställer de sista frågorna till henne, om de passager där oklarhet fortfarande råder. Sedan återstår bara det sista, och kanske lyckligaste arbetet, i princip jämförbart med en författares slutliga genomgång av sin text innan det är dags att lämna den till förlaget, nämligen att glömma bort att det är en översättning jag har att göra med, glömma bort att den skrivits på arabiska. Då är det bara jag och dikterna.

28 oktober

Det är Greklands nationaldag. Jag sitter på Samos, har mitt arabiska lexikon med mig men det har fått vila i dag. Jag har fått i uppdrag att översätta en polsk roman på 900 sidor och om jag ska bli klar med den innan jag går i pension så krävs ett dagligt

pensum på åtminstone ett par sidor. Men som sagt, det är nationaldag och då går man ner och lyssnar på sånger från andra världskriget. Sångerna varvas med uppläsningar av brev skrivna av soldater som aldrig mer skulle få återse dem de skrev till. Krig är så sorgligt att jag gråter floder. Jag är inte grek och borde kanske inte engagera mig så men vissa saker är universella. Och när texter är så fyllda av ångest, av farväl, av glöm mig inte, av tillkämpat hopp inför det oundvikliga, så går de att översätta från alla språk, även dem man inte ens är i närheten av att behärska. Även det torraste lexikon kan då hjälpa till att vaska fram det mänskliga. Och om det skulle bli fel på ett par stavelser så gör det inget.

Jag sitter här i huset på min grekiska ö och det är tre dagar kvar tills inlämning av dagboken ska ske. Har jag levt upp till de uppsatta målen med den? Kan min text ge någon fingervisning om hur det är att vara översättare från arabiska till svenska? Finns det något viktigt att tillägga de här tre sista dagarna? Jag tar min tillflykt till det allra sorgligaste brevet som lästes upp i kväll, upphittat i fickan på en död soldat som grävdes fram i snön i de albanska bergen. Det var skrivet till flickvännen. "Du är tusen mil borta, ändå känns det som om du är här hos mig i kväll. Jag älskar dig så. Här händer mycket men jag vet inte var jag ska börja. Mitt ljus är på väg att slockna nu så jag får fortsätta i morgon."

Det blev aldrig någon fortsättning. Och vad hade en fortsättning gjort för skillnad? Brevet låg ändå där det låg, i fickan på en uniform som inte förmådde hålla kylan borta. Det nådde inte fram - och ändå gjorde det det.

JAN HENRIK SWAHN

Översättare och författare.

Appendix

Dikter av Zeinab Assaf som berörs i uppsatsen:

Sjöman

O kära ljuva kärlek!
Lura mig ut ur min håla en stund
Det är min lediga dag i dag
Lång tid har gått utan att jag skrivit till dig
Kom låt mig dra dig ner i sömnen igen
Räck mig din hand så
vi kan ro med den
genom våra dagars vidder
Jag är ingen vidare matros
Kärleken är en kudde i en gammal människas hem
På den står skrivet: "God morgon!"
Kärleken är ett mandelträd
som blommar
under en skogshuggares yxa
Kärleken är ett hem som vi vårdar innanför fönstret
medan vi värjer oss för insyn från obehöriga.

Parasoll

Hur vill jag ha det då?

Att du hejdar dig mitt i gatan och ropar: Jag älskar dig!

Så att en tungt doftande ros öppnar sig i mig likt ett parasoll
och husen rämningar till höger och vänster!

Om du älskade mig skulle du veta

hur jag varje natt

hindrar Madame Bovary

från att begå självmord

genom att kasta sig ut från bokhyllan.

Valv

Jag känner en kvinna som varje år fyller magen med barn
utan att tänka på vad hon ska svara när de frågar henne om
kålhuvudet som de kommit ut ur.

Jag känner en kvinna som dog före Mahdins ankomst

Hennes sista vilja var att dottern skulle ta över hennes väntan.

Jag känner en kvinna som sa att slöjan är ett valv

Sedan böjde hon sitt huvud och passerade under den.

Tid bakom ett flygplans propellrar

I sorg har tiden inget slut

Fångenskap

En kvinnas leende som målat på trä

Ord som saknar mening

I sorgen

ser hon sig om, bakåt

med fiskens längtan efter vatten

och framåt, med piratens rädsla

På kontinenterna jag aldrig ska besöka

håller kanske en hand i en blomma

och släpper den på min kista gjord lätt av väntan

På de många flygplatserna

faller skärvor av absurda möten

påminnande om en knivsegg, smaken av en jordgubbe

Nyfödda som stryps under förlossningen

Tid bakom ett flygplans propellrar

En kapad vind utan riktning

En slutlig klyvning av vinkande händer

En tår bakom en slöja

Det finns caféer där te spills på

gästernas fötter och de skrattar

för nu har de dricks i fickorna till servitören,

sedlar nyss uttagna från tidens bank

och en hand som lyfts till hälsning

i stället för att vinka adjö.

Familjefoton

Vid din hand som inte är annat än himmel
fäster jag mina tankar med säkerhetsnålar
Din rymliga hand, älskade
blänkande som ett segel
vinkande till vattnet i mitt ansikte
Natten vacker, med korta ben
här där kärleken gror som en giftört
Måste berätta för dig om byar
som du inte har besökt än
om familjefoton som hänger här på väggen
utan separerande taggtråd mellan sig
Du är hos mig
i rännilen av blod
i de främmande ansiktena och i brytningen
Du är hos mig utan att behöva deras papper
Min blick är dubbel
Mina steg är dubbla
Jag ser dig följa drömmarnas myror
en bok i handen
på rygg i sängen
medan världen förblir tyst
bakom ditt utsträckta ben

Lättantändlig som en fjäril

Jag vill att du dör före mig, Herre
så att jag slipper stirra mot himlen
med mitt ansiktes två slocknade stjärnor
På arameiska syriska hebreiska
ropade den korsfäste till sig själv
medan kullen höjde sig
Jag såg det tyst och sorgset passera förbi,
mitt liv som inte hälsade på mig,
lättantändligt
som en fjäril
svagt glimmande som lyktan
hos en blind.
Sälj mig som en kvinna med färre sår och en vit kjol
Beirut Beirut Beirut
Jag skulle ha älskat din fulhet
om jag bara inte ersatt
mitt hjärta med en kudde
Ditt rop har ingen värme:
som lungväxter är du,
byggnader punkterade
likt luftballonger

Månen i början av tunneln

Jag har förrått er alla
så visa mig vägen till ett fikonträd
så jag kan dingla i det
Låt mig inte avundas Judas
Jag har sett byar
uppbyggda av helvetets hand i all hast
jag har sett barn
utan drömmar
Jag kom men deltog inte
handfallen
Vem ger mig en riktning att rusa iväg i?
Jag åkallar
en enkel gud
som jag har trott på.

Vi dansade länge
svängde våra mjuka axlar
och tecknade till varandra om
den dödes själ
Många män
De dansade, sjöng och stampade takten
i jungfrurnas drömmar,
flyttade sina grepp högt upp
fattade tag om varandras håriga bröst
tog sina snabba steg mot marken
De sörjande kvinnorna höjde sina handflator
Ett hav av mensblod svämmade över
och ett hav av födslar

Man gick runt med kärlen
De doppade händerna i den dödades blod
De log ända tills det började droppa från
läpparna:
änkorna
hororna
och kvinnorna som vallfärdat till Mecka
Ni vårt
nersmutsade havs fiskar
det finns inga fiskare i gränderna
som fiskar i våra sopor
Munnarna känner ingen hunger nu
Någon har kommit från himlen
En pil från en hatets ängel
sätter eld på pojkarnas fötter
Hur ska jag vinka
när jag förlorade en hand här om dagen?
Handen som skulle sätta mynningen
mot min tinning
Förlåt, förort
förlåt min brända jord,
döttrarnas hår
frukterna som deras
sönderslitna
livmödrar burit -
förlåt att jag hade så bråttom förbi
Förlåt mig
du min mammas sista blick
du hennes bön som
skingrats av stridsplan
Förlåt, bröllopsklänning som jag inte tog på mig
En smak tjock som bomull
började samlas i munnen
Jag bad inte om en mugg vatten

och inte heller om en ambulans
Jag säckade bara ihop
låtsades inte höra
deras hammarslag mot
vår himmels plåttak.
Tro mig, stjärnor, ni som flytt taket ovan mig:
Den natten fick jag
en stark längtan efter att kyssa
väggarna
och samla ihop dammet
under mitt minnes port
Många har stupat
av dem som försökt korsa gatan.
Andra har vaknat på morgonen
och sagt: Vi behöver bröd
Inte en droppe har fallit
Vi kanske inte har några floder
Vi kanske måste gnaga på oss själva
innan du gör något
Vi har inte bett dig fälla tårar för vår skull
men förgifta oss åtminstone inte
du södra förort...

Jordens blod
räcker inte
för att skriva ett sista ord
Jag skulle vilja bli galen
utan att vara rädd
långt från de turbanpryddas paradiset
från tillvarons alla krig
som jag inte har något finger med i
Som en blottad handled
skriver jag mina ord
och ger mig av

för att ni inte har stått ut med
min närvaro
Cupido kom inte undan sina pilar
för vaksamheten är gudarnas skämt
och månen är tunnelns mynning.

Jag har grävt djupt
i kroppen på den här sjabbiga stan
Kanske kommer blodet
att bli rödare
sedan jag lämnat den
Kanske fyller man sömnens krukor med honung
Vad vet jag?
Många av de skadliga rosorna
växte i mina vener
som dina blickar, Gud
hade missat
Hösten kom tidigt
i år
påskyndad av en änkas böner
Vi lär behöva många dårhus
för att röja i den här ruinhögen
Vi tog för lätt på dig, tragedi
Du lurade oss
Galenskap, du kan spara på sminket nu
Vi har fått nog av prydhets
Vad ska den göra som är sin egen avgrund?
Minsta skrik
och mina händer förlamas
Tiden har inga sluttningar,
som det brukade heta,
det var våra ben som slant
sedan de tröttnat på att luta sig.
Behöver vi verkligen kistor?

Räcker det inte med våra stora skelett?
Vi har spridit så många upprop
utan att lyckas hejda en enda vinter
Med bläck har vi raderat ut
jordens ansikte
och vi har inte skrivit om slutet
på en enda berättelse.
Tomhetens bro var lång
Vi packade ner den sorg vi förmådde
och flydde hals över huvud
Ännu en gång
via megafoner
flygblad
förkunnar de att den hjältemodiga kampen
inte slutat som den borde
Ännu en gång skakar vi på huvudet
och rusar iväg för att ta plats i kön
till toaletten
du söderförort...
Vi har ingen adress längre
och den här sorgen räcker inte
Törnet frågar efter hennes klänning
medan min barndom hänger på sträcket
En lukt av böner
stiger från hennes panna
Alla ni helgon som väntat
på att få besök av henne i år:
Hon har dött
och när man svepte henne i säckväv
protesterade hon inte
mot lukten av desinfektionsmedel
utan lyssnade uppmärksamt till de gamla namnen
på imamer som aldrig dör.

Bönerna är gryningens ögon
och det som plötsligt forsar fram
är deras lilla hemlighet
i form av en droppe
som lämnar ögonvrån
Hon är död
Hon har lagt sitt finger på graven
för att den inte ska säga ett knyst
(eller lade hon en ros?)

Jag har inte slutat andas
trots allt jag har skrivit
Från och med i dag
Kommer de döda inte att tro på mig
Jag kan inte sluta älta mitt sår
mitt i förödelsen
där städer kollapsat
i mina händer
Det sägs att jag var där borta
när alla dog
och att jag inte kom på något sätt
att dö eller bli galen
Jag måste vara en mörderska
eftersom alla tar vägen runt mig
Du håller mig kvar i väntan
och mitt sällskap återvänder inte
trots att du lovat
Herre!

Vi ställde in våra hjärtan på plundring
skanderade Akilles och Muhammed
Våra rop hade en annan klang
Minns du?

De sa att det var ett foster
den där fläcken
och vi gavs ingen tid
att köpa en klänning till den lilla
Jag klippte av mig håret
och dansade av glädje:
Jag hade fått en anledning till självmord
och ett minne av ett blodigt tyg.

Mina hårlockar
är en fundamental vekhet hos mig
Den här känslan av att utplånas
besegrar mig varje gång
Jag ser inte mig själv annat än som ett eko
av andra varelser
kanske en extra hand
Jag älskar dig
som när jag öppnar fönstret
på morgonen efter min begravning
och du älskar mig
som om jag var svaret på deras frågor
Känn ingen rädsla, år!
Det kommer säkert ett kapitel i en bok
till fots
och springer sig blodigt
som en blottad handled
Den här gryningen
som slängde natten utanför min port
Min hud har blivit fläckig
av gömda ord
Ska du inte kalla tillbaka dina döda, jord?
Vart för du egentligen våra ögon
när speglarna slocknar?
Kära du begravda

i min ruinhög,
kom ut nu
i den onämnbara
förödelsens namn
Utan huvud
De troende bråkar om en enda gud
Jag begravde min skalle bland dem
och de kränkte den
genom att krasa ner sin tragedi på den
Den blev ett jordklot
och de förvandlades till grottor
Vi hängde alla
i en snara ämnad för andra än oss
i ett liv vi inte ville ha.

Jag tänker inte sluta skriva i natt
Jag tänker skriva som om döden
inte hade här att göra, aldrig någonsin
Jag tänker påstå att jag ser
återstoden av en trasig kanna
Du hus, narra mig nu
Jag ska dö som det anstår en rädd kvinna
Jag vet inte om de israeliska barnen
har tänder som vi
som blänker på familjefotona
Jag vet inte hur kvinnorna gråter där
Ni barn från Qana
Ni den upprepade dödens barn
Ni behövde dö för att vi skulle se –
kamerablixtarna snålar inte med ljuset
Så sänk era blickar
Förbered er för avfärd
Ingen har frågat er
om ni vill vara med i böckerna

men de ska förse er med kortade namn
sedan begravs ni under historien
Får vi lov att titta?
Vi äger inte vad era liv är värda
så ta inte emot våra matrasoner
Det finns bara en död
och jag är tillräckligt galen för att titta
för att köpa en tidning
eller slå på teven
Sextio gravar åt döden?
Kliv åt sidan ni träd
Det finns en gammal halt man i mitt förflutna
Det finns metaller som
mitt magnetiska blod drar till sig
Jag har ett sår och en säng
På vilken ska jag sova?
Jag har tårar
men flyktingar behöver inte salt
Jag kan inte den kartan
Jag avskyr den
Invånarna har flytt
utan att släcka ljuset i mina ögon.

juli 2006

Litteraturförteckning

Primär källa

Assaf, Zeinab, 2007: *Buabu al dhakirati al fadd*

Sekundära källor

Almadhoun, Ghayath och Silkeberg, Marie, *Till Damaskus*, Bonniers 2014

Lucija Stupica, *När avtrycken vaknar*, Rámus förlag 2009

Wehr, Hans, *A Dictionary of modern written Arabic*, 4. ed., 1979